

जन वाचन आंदोलन

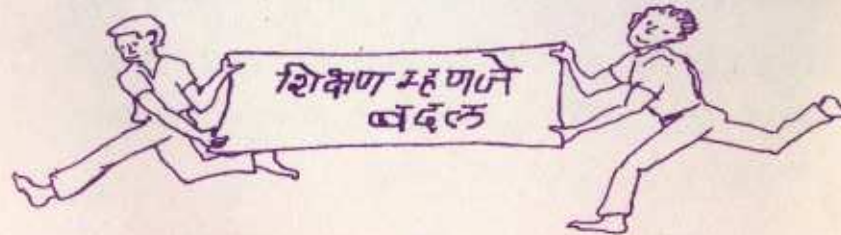

जनवाचन आंदोलन हे पुस्तकांना गावागावात घेऊन जाणारे आंदोलन आहे. नवसाक्षर व अर्धशिक्षित लोकांमध्ये पुस्तकांचे सामुदायिक वाचन करणे, ते ऐकणे आणि ऐकवणे हा याचा उद्देश आहे. आज गावातल्या लोकांपर्यंत पुस्तके पोचत नाहीत. त्यांची भाषा त्यांना उमगत नाही आणि किंमती परवडत नाहीत. अशा नव-वाचकांपर्यंत पुस्तके पोचवण्याचे काम भारत ज्ञान विज्ञान समितीने अंगिकारले आहे. ही पुस्तके प्रसिद्ध लेखकांची आणि सोपी, सुटसुटीत व स्वस्त किंमतीत असावीत असा प्रयत्न आहे.

या आंदोलनातून काय साध्य होईल?

गावागावात जनवाचनाची व जनवाचनालयांची संस्कृती निर्माण होईल. साक्षरता आंदोलनातून हस्तगत केलेली अक्षरकौशल्ये लोक स्वतः विकसित करू शकतील. त्यांच्या ज्ञानविज्ञानाच्या कक्षा विस्तारतील. त्यांच्या सामाजिक, राजकीय आणि सांस्कृतिक जाणिवांची पातळी उंचावू शकेल. आपल्या मूलभूत हक्कांच्या आणि एकंदर परिवर्तनाच्या लढ्यासाठी जागृत होऊन ते उभे ठाकू शकतील.

देशातील लोकशाही टिकण्यासाठी आणि अर्थपूर्ण होण्यासाठी हे आवश्यक आहे. साक्षरता म्हणजे केवळ अक्षर ओळख नव्हे तर संपूर्ण जग जाणण्याचे ते कार्य आहे. या दिशेने, गावागावातील लोकांच्या खांद्याला खांदा भिडवून, आम्ही पुढे जाऊ इच्छितो.

भारत ज्ञान विज्ञान समिती

किंमत रु. २-५०

सरड्याचे स्वप्न

लेखक : मोहन राकेश

रुपांतर : विनय र.र.

भारत ज्ञान विज्ञान समिती

पुस्तकाचे नाव : सरड्याचे स्वप्न

लेखक : मोहन राकेश

अनुवाद : विनय र.र.

चित्रकार : नर्मदा प्रसाद

जवाआं/२०

प्रकाशन : फेब्रुवारी १९९७

नववाचकांसाठी भारत ज्ञान विज्ञान समिती तर्फे राष्ट्रीय साक्षरता मिशनच्या सहकायाने देशभर चालवल्या जात असलेल्या 'जनवाचन आंदोलन' मोहिमेसाठी प्रकाशित

मूल्य : २ रुपये ५० पैसे

© सर्वाधिकार भारत ज्ञान विज्ञान समिती (महाराष्ट्र)

प्रकाशक : दत्ता देसाई

राज्य समन्वयक, भारत ज्ञान विज्ञान समिती (महाराष्ट्र)

अक्षय, २१६, केळकर रस्ता, नारायण पेठ, पुणे ४११०३०

फोन : ४५६६९४

मुद्रण स्थळ : महाराष्ट्र सहकारी मुद्रणालय, पुणे ४११००४

अक्षर जुळणी व मांडणी : दिनानाथ मनोहर

सरड्याचे स्वप्न

मोहन राकेश

सरड्याचे स्वप्न

एक होता सरडा. धष्टपुष्ट - तजेलदार. घनदाट जंगलात तो रहात असे. त्यानं एका मोठ्या झाडाच्या दाट सावलीत एक छान जागा शोधली होती. तिथं खाण्यापिण्याचीही उत्तम सोय होती. जवळपास भरपूर किडे मकोडे खायला मिळत. पण तरीही तो उदास असायचा.

त्याला वाटायचं आपण सरडाच का आहोत? सरडा सोडून दुसरं काहीतरी का नाही? आपण कुणीतरी वेगळा प्राणी असायला हवं होतं. बाकी प्रत्येक प्राण्याला स्वतःचा असा रंग आहे. पण सरड्याला मात्र स्वतःचा असा एक रंग नव्हता. क्षणापूर्वी तो निळा असेल तर लगेच हिरवा होईल. मग हिरव्याचा जांभळट. तर जांभळटचा मातकट, मातकटचा तपकिरी. हे काय जगणं म्हणायचं?

पण रंग बदलल्यामुळे सरड्याचा शत्रूपासून बचाव व्हायचा. शत्रूला चकवता यायचे. धोक्याच्या वेळी चटकन रंग बदलून जीव वाचवता यायचा. भोवतालच्या वातावरणाला अनुरूप रंग झाल्यामुळे शिकारही सहज करता यायची. पण हे फायदे असले तरी स्वतःची ओळख रंगावरून करता येऊ नये हे किती वाईट होतं! सकाळी उठल्यावर मक्याच्या कणसासारखा पिवळा रंग आणि रात्री झोपताना भाजल्या रताळ्यासारखा काळपट! काय हे

रंग! स्वतःलाच स्वतःची ओळख विसरायला व्हायची अशानं.

सरड्याला त्यामुळं सर्वांचा हेवा वाटायचा. जवळच एका बिळात घोणस साप रहायचा. त्याचा पिवळा जर्द रंग आणि खंयले पाहून मजा वाटायची. आसपासचे सर्व उंदीर त्याला पाहून घाबरून पळायचे. कधी सरडाही घोणसाला बघून धूम ठोक्याचा, किंवा मातकट रंगाचा होऊन मातीत चिप पडून राहायचा. सरड्याला वाटायचं - आपण घोणस असतो तर? किती छान झालं असतं? मनात आलं की पोटावर सरपटायचं. कधी वाटलं तर फुत्कार सोडायचे, कधी फणा काढायचा.

एका रात्री सरड्याला झोप येत नव्हती. दोन-चार किडे जास्त खाल्ल्यामुळे पोट बिघडले होते. झोप यावी म्हणून तो तळमळत होता. पण झोप काही येईना. त्याने अनेकदा रंग बदलून देखील पाहिले, पण छे! जराशी डुलकी लागायची आणि पुन्हा झोप गायब! शेवटी त्याने पलिकडच्याच्या पलिकडच्या झाडावर जाऊन झोप येण्याचे एक पान गिळले.

एका दुसऱ्या मित्र सरड्याने त्याला 'झोपेचं पान' दाखवले होते. ते गिळताच त्याचे डोके जडावले. त्याला वाटायला लागलं की तो जमिनीच्या आत आत खोलवर चालत आहे. थोड्या वेळानंतर त्याला वाटायला लागलं की त्याला कोणीतरी जमिनीत जिवंत गाडलंय. सरड्याला खूप भिती वाटली. कुणाच्या तरी

सांगण्यावरून आपण उगाचच 'झोपेचं पान' गिळलं. अशी हळहळ त्याला वाटायला लागली. आता आयुष्यभर आपल्याला असंच जमिनीखाली पडून राहावं लागलं तर? या विचारानं तो

धास्तावला. ताडकन् त्यानं उसळी मारली. जमिनीबाहेर पडण्यासाठी जोर लावू लागला. पण त्याला काही केल्या ते जमेना. वरच्या बाजूने जमिनीबाहेर पडता येईल असं मातीच्या स्पर्शाने त्याला जाणवलं. त्याने जोर लावला. त्याचं डोके बाहेर आलं. उजेडात आल्यावर त्याला एक आश्चर्य आढळलं. आता त्याचं शरीर सरड्यासारखं नव्हतं तर घोणसासारखं होतं!

तो पूर्णपणे जमिनीतून बाहेर आला तेही सरपटत! त्यानं आपल्या शरीराकडं बघितलं. घोणसासारखं पिवळं धमक! त्यानं फुत्कार टाकायचा प्रयत्न केला तर त्याच्या तोंडातून खरोखरच फुत्कार निघाला! त्यानं फणा काढायचा प्रयत्न केला तर फणा ही निघाला. क्षणभर तो हैराण झाला, पण मग खूष झाला. त्याची इच्छा पूर्ण झाली होती. तो घोणस झाला होता.

घोणस बनलेल्या त्याने आसपास नजर टाकली. आसपासचे उंदीर त्याला घाबरून दडून बसायला धडपडताना दिसले. इतकंच नाही तर समोरच्या झाडाच्या खोडावरचा सरडा भितीनं सारखा रंगामागून रंग बदलत होता.

तो सरपटत फेरफटका मारायला निघाला. जमिनीवरील दगड काटे त्याला टोचत होते. पण त्याने त्याची पर्वा केली नाही. साप बनल्यामुळे होणाऱ्या या त्रासाची सवय होईल मग त्याकडे दुर्लक्ष करता येईल, त्यानं विचार केला. तो थोडा पुढे गेला. आणि झपकन एक मुंगूस त्याला पकडायला धावले. त्यानं सावधपणे झटकन पळ काढला.

मुंगुसाची या शेजारच्या सापाशी जुनी दुष्मनी असावी. घोणस बनलेल्या सरड्याला वाटलं आपण चटकन रंग बदलावा म्हणजे मुंगुसापासून वाचता येईल. पण आता ते कसं शक्य होतं? आपल्या कातडीवरचे पिवळेजर्द खवले जणू पिंजरा बनून

आपल्याला जखडत आहेत असं त्याला वाटलं. मुंगूस धपधप करत जवळ येऊ लागले. सरडा शेवटी सरडाच होता. मुंगुसाशी टक्कर घेण्याऐवजी त्यानं पटकन पाचोळ्याआड लपून राहाणं पसंत केलं. त्याच्या भेदरलेल्या डोळ्यात त्याला सारखा मुंगुसाचा

रंग आणि आकार दिसत राहिला. साप न बनता तो मुंगूसच बनला असता तर? मग त्याला बघून सापच घाबरला असता!

त्याला पुन्हा चक्रावल्यासारखं झालं. 'झोपेचं पान' आपली करामत दाखवत होतं. थोड्या वेळानं त्याला आपलं शरीर फुगल्याचं जाणवलं. त्याची मान लांबली. त्याच्या पाठीमागं

झुपकेदार शेपूट आल्याचं त्याला आढळलं.

आपल्या चक्रावलेल्या डोक्याला झटका देऊन तो निघाला तेव्हा तो पिवळ्या जर्द घोणसाऐवजी मुंगूस झाला होता.

त्यानं इकडं तिकडं बघितलं. एखादा तरी साप आपल्या नजरेला पडावा आणि आपण त्याला पकडावे असे त्याला वाटत होतं. पण तिथं एकही साप नव्हता. कुठून तरी साप बाहेर पडावा म्हणून त्यानं इकडे तिकडे पळापळ केली. तो पुन्हा पुन्हा झुडपांमध्ये घुसत होता, मध्येच बाहेर येत होता. कधी डोक्यानं जमीन खोदायचा प्रयत्न करीत होता.

या धडपडीत त्यानं जोरानं एक उसळी मारली. आणि तो एका झाडाच्या फांदीला लटकला. फांदीचा काटा त्याच्या अंगात रूतला, इतका खोल रूतला की त्याला ना वरती जाता येत होतं ना खाली उतरता येत होतं. तो जाम वैतागला. कुठून मुंगूस बनायचा मूर्खपणा आपण केला असं त्याला झालं. त्यापेक्षा झाडाची फांदी झालो असतो तर परवडलं असतं. मग सरपट नको, फरपट नको. एका जागी उगवायचं आणि वाऱ्यावर डुलायचं!

पुन्हा गाढ झोपेची एक लाट येऊन गेली. त्याला जाणवलं की तो मुंगूस नसून एक फांदी बनला आहे. त्याचं मन आनंदानं भरून गेलं. खालच्या जमिनीशी आता त्याचा काही संबंध

नव्हता. आयुष्यभर तो हवेतल्या हवेत झुलत राहू शकत होता. त्याला अचानक जाणवलं की त्याच्या आतून काही कोंब फुटायला लागले आहेत. आपल्याला कोणत्या रंगाचं फूल येईल बरं? तो विचारात पडला. आणि आपल्याला वाटेल तसा फुलाचा रंग बदलता येईल का?

तेवढ्यात काही कावळे त्याच्या अंगावर येऊन बसले. सगळ्यांनी घट्ट नख्यांनी त्याला पकडलं. एक कावळा त्याच्या अंगावर चोच घासू लागला. दुसरा त्याच्या अंगात चोच टोचू टाकला. आणि एक तर त्याच्या अंगावर शिटकला. तो सगळा प्रकार त्याला अगदी नकोसा वाटत होता. पण त्रास देणाऱ्या कावळ्यांना तो काहीच करू शकत नव्हता. त्याला आता आपल्या चुकीबद्दल पश्चाताप वाटू लागला. कशाला बनलो आपण फांदी? त्याला वाटलं, फांदीऐवजी कावळाच बनायला पाहिजे होतं आपण. तसं झालं तर काय मजा आली असती? मनात आलं की या फांदीवरून त्या फांदीवर! पाहिजे तसं हवेत तरंगायचं!

तो विचारात होता तेवढ्यात त्याला जाणवलं की कावळे उडून जाताहेत. पण आश्चर्य म्हणजे त्यांच्याबरोबर तो देखील कावळा बनून उडायला लागला! हे पाहून सरड्याला आकाशाएवढा आनंद झाला. आता जमीनच काय आकाशही त्याच्या खाली आलं होतं. तो उंच उंच उडत होता. त्याचे पंख चमकदार होते. मनात आलं की पंख हलवा, मनात आलं तर स्थिर ठेवा. तो

आकाशात भिरभिरला आणि चिक्कार वेळ त्याने कावकाव केली.

त्यानं खाली बघितलं तर काही मुले हातातल्या गलोलिनी कावळ्यांना दगडं मारायला टपली होती. एक दगड धप्पकन त्याच्या शेजारी उडणाऱ्या कावळ्याला वर्मी लागला. आणि तो कावळा जमिनीकडे हेलपाटला. घाबरून त्याने डोळे गच्च मिटले. त्याच्या मनात एकदम विचार आला - आपण कावळा न बनता सरडाच असतो तर? आपण आकाशाच्या रंगासारखा रंग केला असता आणि चटकन ओळखूच आलो नसतो. मग ह्या पोराना आपल्याला दगड मारता आला नसता.

बराच काळ गेला. गलोलीचा एकही दगड त्याला लागला नाही. तेव्हा त्यानं डोळे उघडून बघितलं.. तो झोपला होता तिथंच होता. त्याला पंख बिंख काही नव्हते. तो सरड्याचा सरडाच राहिला होता. जवळपास उंदरांची खुडबूड झाली. एक साप बिळातून बाहेर येत होता.

त्यानं चटकन रंग बदलून घेतला आणि झोपेचं पान खाण्याचा सल्ला देणाऱ्या त्या सरड्याला शोभायला तो निघाला. आपण सरडाच आहोत याचं त्याला समाधान वाटत होतं. नाहीतर झोपेचं पान खायचा सल्ला देणाऱ्या त्या सरड्याला सरड्याच्या भाषेत झापता आलं नसतं!

